

А. О. ШУЛІМА. «ЧИННІСТЬ» ТА «ДІЯ» ЗАКОНУ: РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

Зроблено спробу розмежувати поняття «чинність» та «дія» закону та розглянути ці правові категорії в їх взаємозв'язку. Основну увагу приділено особливостям чинного, але не діючого закону, а також закону, який діє поза межами його чинності.

Ключові слова: закон, чинність, дія закону, введення закону в дію, юридична сила.

Сделана попытка разграничить понятия «сила» и «действие» закона, рассмотрены эти правовые категории в их взаимосвязи. Основное внимание уделяется особенностям закона, который обладает силой, но не является действующим, а также закона, действующего за пределами его силы.

Ключевые слова: закон, сила закона, действие закона, введение закона в действие, юридическая сила.

The article is an attempt to delineate the concepts of «validity» and «effect (action)» of a law, considers the correlation of these legal categories. The emphasis is made to existing features of valid law that is not in effect and the law that operates outside of its validity period.

Key words: law, validity (force) of law, effect (action) of the law, enactment, legal force of law.

Динаміка розвитку нормотворчої діяльності в Україні свідчить про необхідність розмежування понять «чинність» та «дія» нормативно-правового акта. Адже в практиці такої діяльності нерідко зустрічаються випадки, коли акт є чинним, але не діє, або навпаки. Від правильного вирішення питання, що є чинністю, а що є дією закону залежить коли, ким і як буде застосовуватися такий акт. Визначення цих правових категорій також сприятиме їх ефективному використанню у правотворчості.

Парадокс розмежування: від синонімії понять до розрізнення правових категорій.

Попереджаючи можливі заперечення щодо актуальності поставленого питання, зазначимо, що необхідність розмежування понять «чинність» та «дія» нормативно-правового акта базується, насамперед, на положеннях Основного Закону України.

Конституція України використовує обидва зазначених поняття: про чинність ідеться у частині першій ст. 9, частині третій ст. 57, частині п'ятій ст. 94, частині другій ст. 152, про дію – у частині третій ст. 8, частині першій ст. 58, частині другій ст. 137)*. Значення цих двох понять Конституцією України не визначено, а у низці положень розділу XV «Перехідні положення» (пункти 4, 9) навіть використовується поняття «набуття (набрання) чинності» та «введення в дію» як синонімічні**1.

Однак сама процедура набуття чинності Основним Законом України та введення в дію його положень вказує на певні відмінності правових категорій «чинність» та «дія». Так, Конституція України передбачила набуття нею чинності повністю з дня її прийняття (ст. 160). При цьому частина перша ст. 99 Конституції України (за якою грошовою одиницею України є гривня) згідно з пунктом 11 розділу XV мала вводитися в дію після введення національної грошової одиниці –

© ШУЛІМА Альона Олександрівна – головний консультант відділу конституційного, адміністративного законодавства та законодавства про державну службу Головного державно-правового управління Адміністрації Президента України

гривні. Отже, у період від набуття чинності Конституцією України 28 червня 1996 р. до введення в дію гривні – 2 вересня 1996 р.² частина перша ст. 99 Конституції України була чинною, але не діяла.

Зі змісту Конституції України також випливає, що нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, дію яких зупинено (тимчасове припинено) Президентом України на підставі частини другої ст. 137 Конституції України, залишаються чинними. За інших обставин такі акти, враховуючи позицію Конституційного Суду України щодо розгляду ним лише чинних актів³, не могли б бути предметом такого розгляду.

Розведення правових категорій «чинність» та «дія» має місце й у практиці української нормотворчості. Зокрема, деякі закони набирають чинності з дня їх офіційного опублікування, а вводяться в дію пізніше: наприклад, Закон України «Про виконавче провадження» (набрав чинності 28 травня 1999 р., введений у дію з 1 липня 1999 р.), Закон України «Про здійснення державних закупівель» (набрав чинності 30 червня 2010 р., введений у дію 30 липня 2010 р.)⁴.

Отже, випадки, коли закон, інший нормативно-правовий акт є чинним, але не діє, існують об'єктивно у разі введення такого акта в дію пізніше набрання ним чинності або у разі зупинення (тимчасового припинення) його дії. Бувають й випадки, коли нормативно-правовий акт діє, а точніше застосовується, щодо правовідносин, які існують поза часовими межами його чинності (ретроактивна, ультраактивна дія). Проте, який саме зміст вкладається у поняття «чинність» та «дія» нормативно-правового акта, в сучасній юридичній науці та практиці дотепер чітко не визначено.

Значення порушеної проблеми актуалізувалося після прийняття парламентом законів, пов'язаних із ратифікацією Конвенції ООН проти корупції та Кримінальної конвенції Ради Європи проти корупції, оскільки законами передбачалися різні моменти набрання ними чинності та введення у дію⁵. До цього дискусія щодо можливості розмежування моментів набрання законом чинності та введення його в дію вже знаходила відображення у пропозиціях Президента України до Закону України «Про нормативно-правові акти»⁶. З прийняттям же антикорупційних законів Верховний Суд України звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням, якому порушив, зокрема, питання щодо неконституційності такого підходу.

Розглядаючи справу про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів, Конституційний Суд України дійшов висновку, що розмежування в оспорюваних законах моментів введення їх у дію і набрання ними чинності не суперечить положенням Конституції України (Рішення від 6 жовтня 2010 р. № 21-рп/2010⁷). Утім проблему розмежування моментів набрання чинності та введення в дію Закону України від 11 червня 2009 р. № 1508-IV⁸, яким вносяться

* Основний Закон України також закріплює інститути зупинення (тимчасового припинення дії) рішень органів місцевого самоврядування (частина друга статті 144) та скасування актів Кабінету Міністрів України та актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим, рішень голів місцевих державних адміністрацій (пункт 16 частини першої статті 106, частина восьма статті 118).

** Про те, що при формуванні розділу XV «Перехідні положення» Конституції України конституціодавець не дотримався чистоти використання понять, свідчить, зокрема, пункт 10 цього розділу, в якому в цьому ж контексті використовується словосполучення «до прийняття законів».

зміни щодо відповідальності за корупційні правопорушення до низки кодексів, зокрема Кримінального кодексу України, зазначене Рішення не розв'язує.

А полягає ця проблема в тому, що галузеві кодекси використовують поняття «чинність» та «дія» закону як синонімічні. Навіть у Кримінальному кодексі України (який регулює відносини у галузі, що історично займається вивченням темпоральної дії закону найбільш глибоко) питання дії кримінального закону в часі вирішується у статті під назвою «Чинність кримінального закону в часі» (ст. 4)⁹. На певне змішування понять «чинність» та «дія» закону про кримінальну відповідальність (зокрема, у ст. 4, 6, 7, 8 Кримінального кодексу України) вже зверталася увага й у науці¹⁰.

На практиці ж виникла така ситуація. Частина друга ст. 2 Кримінального кодексу України встановлює, що положення законів України про кримінальну відповідальність, прийнятих після набрання чинності цим Кодексом, включаються до нього після набрання цими законами чинності. За розділом II Закону № 1508-IV, яким вносилися зміни зокрема до Кримінального кодексу України, цей Закон набирає чинності з дня його опублікування, а вводитьися в дію пізніше – одночасно з уведенням у дію двох інших законів. Відповідно зміни, що вносяться до Кримінального кодексу України Законом № 1508-IV, стали частиною Кримінального кодексу України з дня набрання цим Законом чинності. Тим самим у Кримінальному кодексі України виникли нові чинні статті, а також інші чинні редакції вже існуючих статей, які, виходячи з припису розділу II зазначеного Закону, мають вводитися в дію пізніше. Факт існування в Кримінальному кодексі України паралельних чинних норм, як і саме формулювання щодо введення в дію Закону № 1508-IV (а не введення в дію відповідних норм Кодексу), з точки зору юридичної техніки не є досконалим.

Актуальність дослідження розмежування понять «чинність» та «дія» наведеним прикладом не обмежується, але він наочно вказує на необхідність пошуку відповіді на питання, які досі вдавалося оминати різноманітними юридично-технічними конструкціями.

З огляду на те, що питання чинності та дії нормативно-правового акта є багатоаспектним, у межах цієї статті зосередимося на з'ясуванні, що є чинністю, а що – дією такого нормативно-правового акта, як закон. Чому саме закон? По-перше, тому що закон, врегульовуючи найважливіші суспільні відносини, займає після Конституції України найвище місце в ієрархії нормативно-правових актів. По-друге, тому, що уніфікація підходів до питань чинності та дії закону вирішуватиме й багато інших питань, що виникають стосовно чинності та дії підзаконних актів. По-третє, тому, що розмежування понять «чинність» та «дія» дозволить повноцінно використовувати інститут введення закону в дію, який, як зазначає М. Теплюк, істотно впливає на ефективність дії закону¹¹.

Відсутність розмежування понять «чинність» та «дія» закону на нормативному рівні.

Вище вже зверталася увага на відсутність уніфікованого підходу до використання понять «чинність» та «дія» закону на нормативному рівні. Слід також констатувати, що закону, який би комплексно врегульовував питання чинності та дії законів, інших нормативно-правових актів, на даний час в Україні немає. Частково врегульованими нормативно, але підзаконними актами, можна вважати лише питання набрання нормативно-правовими актами чинності та їх державної реєстрації¹².

Аналіз законодавчих ініціатив із цього питання свідчить про необхідність їх ґрунтовного доопрацювання. Починаючи з 1997 року парламентом неодноразово розглядалися, приймалися, а після застосування Президентом України права вето відхилялися Закони України «Про нормативно-правові акти», «Про закони і законодавчу діяльність». Питання чинності та дії вирішувалися в них по-різному, відповідні поняття застосовувалися неоднаково, а визначення поняття «чинність» не було запропоновано в жодному з законів.

Тим часом у науці спостерігається все більший інтерес до питань чинності і дії закону та співвідношення цих понять, що спонукає до поглиблення досліджень з цього питання власними міркуваннями.

Наукові тенденції.

Перш ніж перейти до аналізу думок науковців, зазначимо, що складності у розмежуванні понять «чинність» та «дія» закону мають дві складові: лінгвістичну та юридичну.

У своїй монографії Ю.Пономаренко зазначає, що «стан термінологічної невизначеності (використання понять «чинність» та «дія» – прим. А.Ш.), очевидно, викликаний тим, що вітчизняна наука протягом тривалого часу розвивалася в «російськомовному варіанті», а це викликало труднощі щодо розмежування понять «чинність» і «дія» кримінального закону, оскільки, як відомо, російською і «чинність», і «дія» перекладаються однаково – «действие»¹³.

Уточнюючи наведену тезу, зазначимо, що в українській правовій теорії та практиці лексичній конструкції «набрання (втрата) чинності» відповідає російській еквівалент «вступлення в силу (утрата сили)», а слово «чинний» застосовується як еквівалент російському «действующий».

Це можна простежити, якщо порівняти застосування зазначених понять у російському та українському законодавстві. Відповідне кореспондування можна спостерігати і в актах Конституційного Суду України 1997 р., в яких йдеться про наявність чи втрату актом *юридичної сили* у випадках, де потім Судом застосовується виключно поняття «чинність»¹⁴.

Водночас абсолютизувати лінгвістичну складову при вирішенні цього питання не слід. Суть правової категорії чинності закону не є чимось виключно таким, що знівеловалося в результаті перекладу, оскільки змістовне поєднання розуміння чинності (сили) закону та його дії історично мало місце в радянському праві.

«Закон має силу остільки і до тих пір, оскільки і поки він зберігає свою обов'язковість. Дія радянського закону починається з моменту набуття ним чинності. Тому радянське законодавство не проводило і не проводить відмінності між набуттям законом сили і набуттям (введенням) його в дію», – писав Ю. Соколов¹⁵. «Будь-який закон живе лише тоді, коли він виконується всіма і повсюдно», – стверджував В. Копейчиков¹⁶, повною мірою відобразивши в цих словах домінуючу позицію радянських часів.

На початку 90-х у науковій російській літературі вже з'являються статті, в яких порушується питання розмежування сили (чинності) та дії закону¹⁷. Проте змістовне поєднання та синонімічне використання зазначених правових категорій зберігається в наукових роботах як російських, так і українських вчених практично до початку XXI століття.

Відсутність розмежування понять, про які йдеться, спостерігаємо й у Рішенні Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99 (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів)¹⁸. Згідно з викла-

деною в цьому Рішенні позицією, дія нормативно-правового акта в часі починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється із втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце.

Зазначене Рішення привертає до себе увагу науковою дискусією з питання поширення зворотної дії закону на юридичних осіб, що відобразилася в окремих думках суддів Конституційного Суду України. Однак в аспекті питання, що розглядається в цій статті, важливим є те, що стан регулювання правовідносин в Україні на той час не вельми потребував аналізу питання щодо розмежування понять «чинність» і «дія», практичні питання ще не постали настільки гостро, щоб відмовитися від традиційного розуміння дії закону в часових межах набрання та втрати ним чинності.

Утім, як зазначає М. Козюбра, «право – явище, яке нерозривно пов'язане з конкретним буттям, воно функціонує в глибинах життя, рухається у часі й змінюється разом з ним»¹⁹. Убачається, що пошук відповіді на питання, що є чинністю, а що дією закону, також має відбуватися в «часовій» площині, з точки зору історичного розвитку ситуації, адже попри певну сталість правові категорії існують у своєму часовому просторі, певних межах актуальності.

У сучасній українській науці має місце спроба переосмислення понять «чинність» та «дія». Так, якщо у 2002 р. О. Плечій формулює чинність «як здатність (можливість) нормативно-правового акта здійснювати вплив на поведінку суб'єктів з визначеного моменту»²⁰ (тобто чинність фактично отожднюється з дією), а виданий у 2004 р. шостий том Юридичної енциклопедії не розкриває поняття «чинність нормативно-правового акта», замість цього відсилаючи користувача до поняття «дія нормативно-правового акта в часі»²¹, то література останніх років свідчить про зміну наукового погляду на ці правові категорії.

У науці поступово знаходить відображення розуміння чинності як передумови дії закону. Така думка висловлюється українськими науковцями Ю. Пономаренком, Т. Тарахоничем, М. Теплюком, О. Ющиком.

Однак зазначене твердження науковців супроводжується різним розумінням категорії дії закону. Так, Ю. Пономаренко, Т. Тарахонич фактично зводять розуміння категорії дія закону до дії певної норми закону в конкретній ситуації²², у той час як у статті М. Теплюка²³ йдеться про дію закону як про його потенційну здатність фактично впливати на суспільні відносини з метою їх упорядкування.

На різному розумінні авторами правової категорії дії закону ми зупинилися не випадково. Через багатозначність цього поняття змінюється значення відповідного положення «чинність як передумова дії закону». Адже одна справа стверджувати, що чинність закону є передумовою його фактичного застосування до конкретної ситуації (реалізація суб'єктивного права), а інша – говорити про чинність, а точніше, про набрання законом чинності як передумову введення його в дію, тобто надання закону потенційної здатності фактично впливати на суспільні відносини з метою їх упорядкування (встановлення об'єктивного права). Істинними, безумовно, є обидва твердження. Проте саме друге є таким, що змінює установлену правову парадигму.

Названі автори пропонують власні визначення поняття «чинність».

Так, Ю. Пономаренко зазначає, що «чинність кримінального закону – це його темпоральна (часова) характеристика, яка полягає в об'єктивному існуванні кримінального закону як такого протягом певного часу, коли він має юридичну

силу, тобто знаходиться на певному місці в ієрархії правових актів – від моменту набуття ним чинності і до моменту її втрати»²⁴. Т. Тарахонич розуміє під чинністю джерел права наявність у них юридичної сили, нормативності та загальнообов'язкового значення до виконання²⁵.

«Чинність закону – юридична передумова дії закону, яка визначає наявність у закону юридичної сили. Чинність закону надає йому нормативної обов'язковості в системі законодавства, юридичної властивості підпорядковувати дію відповідних нормативно-правових актів нижчого рівня та індивідуальних актів», – таке визначення пропонують науковці з великим практичним досвідом О. Ющик, М. Теплюк, які є авторами відповідної статті Великого енциклопедичного юридичного словника (2007 р. видання), що на відміну від шеститомного видання Юридичної енциклопедії вже містить відповідне визначення²⁶.

Отже, усі автори тією чи іншою мірою розкривають поняття «чинність» закону через поняття його юридичної сили, що вбачається проблемним через полісемію самого поняття юридичної сили та певний «зсув» його використання для позначення співвідношення правових актів між собою.

Так, Ю. Пономаренко обстоює позицію, за якою юридична сила закону «визначається його місцем в ієрархії правових актів», і використовує саме таке розуміння при формулюванні визначення поняття «чинність»²⁷.

Прив'язка до розуміння юридичної сили як співвідношення правових актів між собою простежується й у словниковому визначенні, яке наводять М. Теплюк та О. Ющик. Хоч його автори й обігрують цей зв'язок більш обережно, розкриваючи поняття юридичної сили не лише через можливість підпорядковувати акти нижчої сили, а й як нормативну обов'язковість в системі законодавства. Юридична сила, нормативність та загальнообов'язковість лежить в основі розуміння чинності й Т. Тарахоничем.

Однак у чому саме полягає ця нормативна обов'язковість^{***}, нормативність і загальнообов'язковість чинного закону й чим вони відрізняються від таких ознак дії закону, як обов'язковість, формальна можливість його здійснення, залишається незрозумілим.

Примітним є й те, що поняття «дія» також роз'яснюється в науковій літературі через категорію «юридична сила»²⁹. Особливої помилки в цьому немає. Адже словники визначають поняття «юридична сила» як основну властивість правових актів діяти та породжувати правові наслідки (виникнення, зміна, припинення правовідносин), яка має два аспекти: співвідношення правових актів між собою та обов'язковість до виконання³⁰.

Тож наявність юридичної сили у всій її багатозначності може бути (а до речі і є) критерієм для пояснення, як поняття чинності, так і дії. Адже й чинність, й дія наділяють закон певною силою. Якою? Можна відповісти лише проаналізувавши, якими правовими ознаками володіє чинний, але недіючий закон (чи навпаки).

Чинність, дія та юридична сила закону.

Як бачимо, пошуки співвідношення різних аспектів поняття «юридична сила» та розмежування понять «чинність» та «дія» каналізуються в одне гносеологічне дослідження. Тому в цій статті пропонується дещо відійти від загальноприйнятого розуміння поняття «юридична сила», розділивши його на складові з точки зору правової практики.

Справа в тому, що юридичну або правову силу повинен мати будь-який пра-

вовий, у тому числі нормативно-правовий, акт, без чого його не можна таким назвати. Тому цілком природно, що правовий акт набуває юридичну (правову) силу саме з моменту «народження», тобто з моменту набрання чинності.

Однак, чи повною мірою володіє чинний нормативно-правовий акт (візьмемо закон) юридичною силою? Чи можуть на основі такого акта виникати, змінюватися та припинятися правовідносини?

Як слушно наголошує М. Теплюк, «чинність закону безпосередньо не тягне за собою виникнення, зміни чи припинення прав та обов'язків суб'єктів правовідносин, передбачених законом; безпосередньо вони пов'язуються з дією закону, початок якої може збігатися з моментом набрання законом чинності, а може бути віддалений у часі»³¹.

За таких обставин чинний (але не введений у дію) закон можна вважати загальнообов'язковим із певною мірою умовності. Такий закон на правовідносини, які він врегулює, фактично не впливає. На думку М. Теплюка, «чинність як юридична передумова дії закону лише зобов'язує відповідні державні органи та інших суб'єктів здійснити заходи, необхідні для забезпечення дії закону починаючи з визначеного в ньому моменту»³².

Конституційний Суд України у Рішенні від 6 жовтня 2010 р. № 21-рп/2010 зазначив, що «законодавець, враховуючи різні обставини (курсив А.Ш.), може встановити іншу дату введення закону в дію»³³.

Однією з найважливіших таких обставин є необхідність здійснення органами виконавчої влади певних заходів підготовчого характеру в обсязі, необхідному для того, щоб закон повноцінно діяв після введення його в дію.

На основі чинного закону органами виконавчої влади можуть прийматися підзаконні акти двох типів: акти, виконання яких пов'язано з підготовчими заходами, необхідно здійснити для введення закону в дію; та акти, прийняті для врегулювання відносин, які регулюються таким законом. Перші, відповідно, можуть та мають діяти вже до введення в дію відповідного закону, другі – можуть діяти виключно після введення його в дію, та, як правило, мають вводитися в дію одночасно з уведенням у дію такого закону.

Але що саме є правовою підставою для підготовчих дій органів виконавчої влади? Чи то виключно відповідні доручення, сформульовані в прикінцевих положеннях, чи то весь чинний закон у повному обсязі?

Убачається, що правовою підставою для таких актів буде закон у цілому, адже весь комплекс дій буде здійснюватися, базуючись на його приписах. За таких обставин чинність закону є необхідною юридичною підставою для таких дій, що впливає і з здійсненого М. Теплюком дослідження цієї проблеми³⁴.

Отже, надання закону юридичної сили в повному обсязі обумовлюється двома моментами: моментом набрання законом чинності, з якого закон починає своє існування як правовий акт та, відповідно, стає підставою для видання підзаконних актів; моментом уведення закону в дію, з якого закон стає загальнообов'язковим до виконання, тобто фактично починає врегульовувати правовідносини.

Із набранням законом чинності він набуває певної «початкової» юридичної сили, яка в повному обсязі реалізується лише після введення його в дію. Чинний закон є загальнообов'язковим для визнання та здійснення органами державної влади підготовчих дій, діючий – для виконання.

*** М. Теплюк також використовує поняття «юридична обов'язковість»²⁸.

Наведене розмежування понять «чинність» та «дія» може викликати певні заперечення, адже за загальноприйнятими правилами право «від самого початку», тобто від моменту своєї появи, має передбачати конкретизацію і застосування в кожному конкретному випадку³⁵.

Однак невід'ємною частиною права є його гарантованість державою, що забезпечується, зокрема, готовністю держави до введення в дію того чи іншого закону. Механізм відповідної підготовки може бути різним.

Можна, наприклад, вибудувати багатоступеневий алгоритм вирішення організаційних, кадрових, матеріально-технічних, фінансових, інформаційних заходів для введення закону в дію й запровадити багатошарове законодавче врегулювання усіх підготовчих дій. А можна, у разі, коли введення в дію такого закону потребує проведення низки підготовчих дій, розмежувати моменти набрання законом чинності та введення його в дію, надавши органам державної влади юридичну підставу та час для здійснення таких дій. Останній шлях, з огляду на особливості нашого динамічного політичного, правового, соціально-економічного життя вбачається більш ефективним.

Регламентом Верховної Ради України встановлено подання головним комітетом разом із законопроектом, підготовленим до третього читання, одержаного головним комітетом, у разі необхідності, плану організаційних, кадрових, матеріально-технічних, фінансових, інформаційних заходів для введення в дію закону після прийняття законопроекту (пункт 2 частини другої ст. 127)³⁶. Виходячи з цього плану й має визначатися дата введення закону в дію.

Проаналізуємо іншу ситуацію: закон, інший нормативно-правовий акт є чинним, але його дію зупинено (тимчасово припинено). Він продовжує існувати як правовий акт (до нього, наприклад, можна вносити зміни або визнати таким, що втратив чинність), але відповідні суспільні відносини він не регулює та не є загальнообов'язковим до виконання. Отже, знов-таки маємо обмежену силу чинного, але не діючого, закону.

Що відбувається, коли закон визнається парламентом таким, що втратив чинність? Закон, визнаний таким, що втратив чинність, фактично припиняє своє існування як правовий акт, про що свідчить, зокрема, те, що до нього не можна внести зміни. Проте такий закон залишається джерелом права для правовідносин, щодо яких він має ультраактивну (переживаючу) дію. Власне сам термін «переживаюча» означає, що закон застосовується після припинення свого існування як правового акта. Закон, який втратив чинність, не може бути й підставою для прийняття підзаконних правових актів, за винятком тих, прийняття яких пов'язано з його переживаючою дією.

Отже, з утратою чинності закон фактично втрачає ознаки (частку юридичної сили), які він набув із набранням чинності. Водночас такий закон перестає врегульовувати й нові правовідносини, а лише продовжує застосовуватися до правовідносин, які почалися до втрати ним чинності й продовжують існувати після. Тобто після втрати чинності закон втрачає ознаки чинності й частково ознаки дії, залишаючись в силі виключно для правовідносин, на які поширюється його переживаюча дія.

З огляду на незворотність часу, в якому ми існуємо, у разі ретроактивної дії закон не діє у зворотньому напрямі, а лише застосовується до правовідносин, які мали місце до набрання ним чинності, а якщо бути точнішим – до введення його в дію. Саме з моменту введення в дію закону, а не з моменту набрання законом

чинності (у разі розмежування їх у часі) починається його ретроактивна дія. Що, до речі, знайшло відображення у визначенні зворотної дії в одному з проєктів Закону України «Про нормативно-правові акти»³⁷.

Наведене дає підстави розрізнити дію закону в період його чинності та поза межами цього періоду.

Ураховуючи вищевикладене, юридичну силу, якою володіє закон, можна умовно розподілити на дві «горизонтальні» складові. Перша – характеризує існування закону як правового акта і, відповідно, обмежується в часі моментами набрання та втрати законом чинності, друга – полягає у здатності закону впливати на правовідносини, які він регулює, а отже характеризує дію чинного закону, а також ретроактивну дію чинного закону та переживаючу дію закону, який втратив чинність.

«Вертикальний» аспект юридичної сили полягає у визначенні місця закону, нормативно-правового акта в системі правових актів. Закон, нормативно-правовий акт займає певне місце в ієрархії правових актів з моменту набрання ним чинності.

З огляду на проведений аналіз пропонуємо таке розмежування понять «чинність» та «дія»:

1. Чинність та дія закону є правовими властивостями закону. Чинність є обов'язковою властивістю закону як правового акта і полягає в його об'єктивному існуванні як такого. Дія закону є властивістю, яка обумовлює його здатність впливати на правовідносини, які він регулює.

Чинний закон є загальнообов'язковим для визнання і обов'язковим до виконання визначеним колом органів державної влади в частині здійснення заходів, що передують уведенню закону в дію, та для прийняття підзаконних актів, які мають бути введені в дію одночасно з відповідним законом.

Діючий закон є загальнообов'язковим до виконання та застосування всіма учасниками відповідних правовідносин, судами, іншими органами державної влади.

2. Чинність та дія є властивостями закону, які існують та обмежені в часі.

В аспекті загальноприйнятого наукового підходу до структурного поділу дії закону на темпоральну, просторову та суб'єктну складові дія закону, про яку йдеться в цій статті, передбачає, з одного боку, первинність темпоральної її складової, а з іншого – є поєднанням усіх трьох цих складових.

Чинність закону як властивість, що обумовлює його існування, на складові не поділяється.

3. Чинність нормативно-правового акта обмежена моментами набрання та втрати ним чинності.

Набрання законом чинності є передумовою введення закону в дію. Дія закону, в тому числі й ретроактивна (якщо він таку дію має), починається з моменту введення закону в дію.

Дія чинного закону припиняється з моменту втрати ним чинності.

Закон, який втратив чинність, може продовжувати застосовуватися до правовідносин, що почалися до втрати цим законом чинності та продовжують існувати після. У такому випадку говорять про наявність ультраактивної (переживаючої) дії закону.

Наведене розмежування понять «чинність» та «дія» може стати сходинкою для дальшого їх осмислення. Адже, як зазначив Р.Ціпеліус, «розвиток права

відбувається через «експериментальне мислення», яке є спробою пошуку справедливих і водночас життєздатних, практично можливих розв'язків проблем і конфліктів, що супроводжують людське існування»³⁸.

Наступним кроком в аспекті дослідження порушеного питання може бути обговорення концепції набрання законом чинності лише «в цілому» як завершальної стадії процесу законотворення та застосування, в разі потреби, форми введення в дію закону або окремих його норм пізніше. За цією концепцією чинність може розглядатися як властивість закону (правового акта, документа), що встановлює його статус, а дія – як характеристика закону, що являє собою системи норм, які регулюють певне коло суспільних відносин.

1. Конституція України // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Ст. 2598.
2. Указ Президента України від 25 серпня 1996 року № 762/96 «Про грошову реформу в Україні» // Голос України. – 1996. – № 159.
3. Ухвала Конституційного Суду України від 9 липня 1998 року № 6-уп/98 // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 4.
4. Закон України «Про виконавче провадження» // Офіційний вісник України. – 1999. – № 19. – Ст. 813; Закон України «Про здійснення державних закупівель» від 1 червня 2010 р. № 2289-VI // Голос України. – 2010. – № 118.
5. Закон України від 11 червня 2009 № 1506-VI «Про засади запобігання та протидії корупції» // Офіційний вісник України. – 2009. – № 53. – Ст. 1822; 2009. – № 101. – Ст. 3505; 2010. – № 23. – Ст. 925; Закон України від 11 червня 2009 № 1507-IV «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» // Офіційний вісник України. – 2009. – № 53. – Ст. 1823; № 101. – Ст. 3505; 2010. – № 23. – Ст. 925; № 39. – Ст. 1293; Закон України від 11 червня 2009 № 1508-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» // Офіційний вісник України. – 2009. – № 53. – Ст. 1824; № 101. – Ст. 3505.
6. Офіційний сайт Верховної Ради України. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/welbrgoc4_1?id=&p3511=31416.
7. Рішення Конституційного Суду України від 6 жовтня 2010 року № 21-рп/2010 (справа про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 80. – Ст. 2835.
8. Закон України від 11 червня 2009 № 1508-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» // Офіційний вісник України. – 2009. – № 53. – Ст. 1824; № 101. – Ст. 3505.
9. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (із наступними змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>.
10. Пономаренко Ю.А. Чинність і дія кримінального закону в часі: Монографія. – К.: Атіка, 2005. – С. 58.
11. Теплюк М.О. Уведення закону України в дію: проблема правового регулювання // Віче. – 2009. – № 4. – С. 34.
12. Указ Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10 червня 1997 року № 503 (із наступними змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=503%2F97&check=ymzMftz6ZRWx0JXEZi7vFjxeH14KEs80msh8Ie6>; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади від 28 грудня 1992 року № 731» (із наступними змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=731-92-%EF>.
13. Пономаренко Ю.А. Цит. праця. – С.105.
14. Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 1997 року № 8-зп (справа щодо призначення заступників голів місцевих державних адміністрацій) // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 1; Ухвала Конституційного Суду України від 4 грудня 1997 року № 62-з [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=vz62u710-97>.
15. Соколов Ю.А. Действие советских законов во времени // Советское государство и право. – 1950. – № 4. – С. 92.
16. Копейчиков

В.В. Роль КППС у зміцненні законності і правопорядку // Радянське право. – 1983. – № 8. – С. 9. **17.** *Белкин А.А.* Юридические акты: обладание силой и действие // Правоведение. – 1993. – № 5. – С. 3 – 14; *Бахрах Д.Н.* Действие нормы во времени // Советское государство и право. – 1991. – № 2. – С. 11–20. **18.** *Рішення Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99* // Офіційний вісник України. – 1999. – № 7. – Ст. 255. **19.** *Козюбра М.* Праворозуміння: поняття, типи та рівні // Право України. – 2010. – № 4. – С. 11. **20.** *Плечий О.* Часові межі дії нормативно-правових актів України: проблемні питання // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2002. – Вип. 37. – С.71. **21.** *Юридична* енциклопедія: В.6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т.6: Т – Я. – 2004. – С. 408. **22.** *Пономаренко Ю.А.* Цит. праця. – С. 59; *Дія права: інтегративний аспект: Монографія / Кол. авторів: Відп. ред. Н.М.Онiщенко. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2010. – С.177.* **23.** *Теплюк М.О.* Уведення закону України в дію: проблема правового регулювання // Віче. – К., 2009. – № 4. – С. 34 – 36. **24.** *Пономаренко Ю.А.* Цит. праця. – С. 59. **25.** *Дія права: інтегративний аспект: Монографія / Кол. авторів: Відп. ред. Н.М.Онiщенко. – С.177.* **26.** *Великий* енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2007. – С. 968. **27.** *Пономаренко Ю.А.* Цит. праця. – С. 59. **28.** *Теплюк М.О.* Уведення закону України в дію: проблема правового регулювання // Віче. – 2009. – № 4. – С. 35. **29.** *Теплюк М.О.* Дія права і закону в сучасному аспекті право розуміння. // Право України . – 2010. – № 4. – С. 188. **30.** *Юридична* енциклопедія: В.6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т.6: Т – Я. – 2004. – С. 446; *Великий* енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – С. 978. **31.** *Теплюк М. О.* Уведення закону України в дію: проблема правового регулювання // Віче. – 2009. – № 4. – С. 34. **32.** Там само. – С. 35. **33.** *Рішення Конституційного Суду України від 6 жовтня 2010 року № 21-рп/2010 (справа про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів)* // Офіційний вісник України. – 2010. – № 80. – Ст. 2835. **34.** *Теплюк М.О.* Уведення закону України в дію: проблема правового регулювання. – С. 35. **35.** *Циттеліус Р.* Юридична методологія. Переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів – Роман Корнута. – К.: Видавництво «Реферат», 2004. – С.11. **36.** *Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1861-17>. **37.** Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31416. **38.** *Циттеліус Р.* Цит. праця. – С. 9.